

Jakša Bilić
**FILOLOGIJA
I FILOZOFIJA:
POLEMIKA
OKO ROĐENJA
TRAGEDIJE IZ
DUHA GLAZBE**

9-25

5 RUE POLIVEAU
FR-75005 PARIZ

::SAŽETAK

AUTOR SAŽIMLJE GLAVNE CRTE sukoba dvojice mladih filologa. Rasvjetljuje onodobno stajalište znanosti u pogledu postanja grčke tragedije i ukazuje na razumljivost Nietzscheovih filoloskih postavki ističući autoreferencijalne i spisateljske elemente u “Rodjenju tragedije iz duha glazbe”.

Ključne riječi: Nietzsche, Wilamowitz-Moellendorf, filologija, grčka tragedija

RÉSUMÉ

PHILOLOGIE ET PHILOSOPHIE: POLÉMIQUE SUR LA NAISSANCE DE LA TRAGÉDIE À PARTIR DE L'ESPRIT DE LA MUSIQUE

L'auteur cherche à résumer les grandes lignes de la querelle de deux jeunes philologues allemands. L'état de recherche sur la naissance de la tragédie grecque vient d'être éclairci. Le raisonnement méthodologique derrière l'ouvrage de Nietzsche est expliqué. Les éléments auto-référentiels et bellettriens dans “La naissance de la tragédie à partir de l'esprit de la musique” sont mis en valeur.

Mots clés: Nietzsche, Wilamowitz-Moellendorf, philologie, tragédie grecque

Bez pretenzija iznošenja nepoznatih pojedinosti ili originalnih tumačenja, u ovome ću prikazu ocrtati glavne točke mladenačkoga sukoba između Ulricha von Wilamowitz-Moellendorfa, tadašnjeg mladog doktora filologije iz Berlina i perspektivnog istraživača klasične starine, i četiri godine starijeg, tadašnjeg izvanrednoga profesora grčke filologije na Sveučilištu u Baselu, Friedricha Nietzschea. Wilamowitz će poslije postati najznačajniji predstavnik njemačke *Altertumswissenschaft*¹, a Nietzsche jedan od najutjecajnijih filozofa svoga doba. Usredotočit ću se ponajprije na Wilamowitzev prvi polemički spis, *Zukunftphilologie*², na njegovu argumentaciju i intelektualni stav spram F. Nietzscheova djela *Geburt der Tragödie aus dem Geist der Musik* (*Rodenje tragedije iz duha*

¹G. MURRAY, *Memories of Wilamowitz*, *Antike und Abendland* 4 (1954), p. 14.

²Izravna smjernica na deprecijativni naziv za Wagnerovu glazbu, *Zukunftsmusik*, koji je skovao izdavač glazbenih djela i kritičar Ludwig Bischoff (1794-1867) aludirajući na Wagnerov spis iz 1850. pod nazivom *Das Kunstwerk der Zukunft*.

glazbe). U drugome ću dijelu prikaza uspostaviti vjerojatne Nietzscheove odgovore utemeljene na njegovim filološkim spisima pripremljenim za potrebe predavanja na Sveučilištu u Baselu³ na kojima se uostalom temelje postavke i zaključci *Rođenja tragedije*. S Wilamowitzom ćemo kritički preispitati Nietzscheov prvijenac i osvjetliti točke sukoba. Nietzscheovi filološki radovi pružit će temelj za ispravnije vrednovanje Wilamowitzove kritike.

::PRETPOSTAVKE SUKOBA

Obojica sudionika ovog, u kulturnoj povijesti, znamenitoga sraza polazila su slavnu “Landesschule Pforta” u državi Sachsen-Anhaltu na kojoj je, među ostalim poznatim učenjacima, predavao i čuveni jezični povjesničar Wilhelm Corssen. Nietzsche je nastavio visoko obrazovanje na studiju teologije i klasične filologije u Bonnu, a nedugo zatim ondje mu se pridružio i Wilamowitz. Ubrzo se raspamsao tzv. “rat bonnskih filologa” kojemu je povod bila netransparentna kadrovska politika zapošljavanja na odsjeku za filologiju i arheologiju⁴. Sukob je dobio društveni i politički zamah. Glavni protagonisti, Otto Jahn i Friedrich Ritschl, podijelili su studentsko tijelo u dva tabora. Wilamowitz se priklonio Jahnu, dok je Nietzsche pristao uz Ritschla i konačno, kao i mnoge druge Ritschlove pristalice, među kojima se nalazio i Erwin Rohde, 1865. pošao za njim u Leipzig. Nakon Jahnove smrti Wilamowitz je prešao na berlinsko Sveučilište na kojemu je 1870. doktorirao radom o grčkoj komediji. Nietzsche je nakon promocije i habilitacije dobio izvanrednu profesuru na katedri za grčku filologiju Sveučilišta u Baselu 1969. a Ritschlovim zauzimanjem. Na tom je radnom mjestu ostao cijelo desetljeće, sve do 1979. Iz pisma prijatelju Erwinu Rohdeu vidi se da je ozbiljno računao da se posveti grecistici i postigne sveučilišnu karijeru. *Geburt der Tragödie* je trebalo biti djelo koje bi mu jednom za vazda pribavilo poziciju redovnoga profesora grčke filologije. Svome filološkom izdavaču Engelmannu iz Leipziga piše, “Kao sto možete vidjeti, pokušavam objasniti grčku tragediju na posve nov način. Tako sto ću se *privremeno* potpuno odreći ikakve filološke obradbe i zadržati u vidu samo estetski problem”⁵. Kada je knjiga izašla u siječnju

³F. NIETZSCHE, F., *Philologica, Gedrucktes und Ungedrucktes aus den Jahren 1866-1877*, (Hrsg. E. HOLZER), *Nietzsche's Werke*, Band xvii, Band I, Leipzig, 1910 i F. NIETZSCHE, F., *Philologica, Unveröffentlichtes zur Literaturgeschichte, Rhetorik und Rhythmik*, (Hrsg. O. CRUSIUS), *Nietzsche's Werke*, Band XVIII, Band II, Leipzig, 1912.

⁴Izvanjski *casus disputationis* bila je razprava oko sadržaja i jezično-povijesnih pojedinosti oko indo-iranskoga ritualnoga napitka *soma/haoma*, vidi H. OLDENBERG, *Die Religion des Veda*, Stuttgart, 1915, str. 281-283.

⁵J. LATA CZ, *Fruchtbares Ärgernis: Nietzsches "Geburt der Tragödie" und die gräzistische Tragödienforschung*, Basel, 1998, str. 1.

1872. Nietzscheova je nakana bila utjecati na grecističku struku i uzdići je na iz temelja bolje i više interpretativno stajalište.

::PUBLIKACIJE POVODOM ROĐENJA TRAGEDIJE IZ DUHA GLAZBE

Nekoliko mjeseci nakon objave, Rohde je objavio pohvalni prikaz knjige u *Anzeige für das litterarisches Centralblatt* (izd. Zarncke). To je ponukalo Wilamowitza da napise žučljiv polemički spis na 32 stranice pod naslovom “*Zukunftsphilologie! Eine Erwiderung auf Friedrich Nietzsches, Ord. Professors der class. Philologie zu Basel, Geburt der Tragödie*”. Sam Nietzsche nije odgovarao na polemiku nego su to učinili Richard Wagner i Rohde. Prvi je objavio jedno *Zirkularbrief*, okružno pismo, a drugi spis “*Afterphilologie. Sendschreiben eines Philologen an R. Wagner*”. Wilamowitz nije dugo čekao, već potkraj 1872. napisao je u Rimu pobijajući odgovor na 24 stranice, izdao ga je 1873. pod naslovom “*Zukunftsphilologie! Zweites Stueck. Eine Erwiderung auf die Rettungsversuche für Nietzsches Geburt der Tragödie*.” To su zapravo tekstovi koji su podignuli prašinu i uzbudili akademsko i javno mnijenje⁶.

::WILAMOWITZOVO ČITANJE ROĐENJA TRAGEDIJE

Wilamowitzova glavna nakana bila je raskrinkati Nietzschea kao šarlatana na području klasične filologije, ali nije, dakako, imao ni naklonosti prema njegovoj filozofiji i promatrao ju je veoma kritično i prezirno. Kritiku započinje davanjem primjera onoga sto naziva *Ton und Tendenz* Nietzscheove knjige koje upravo drži najproblematičnijim obilježjima djela. Mnogo polaže na Nietzscheovu vlastitu tvrdnju da mu je udijeljen veoma neuobičajen i stran pogled u helenske stvari – “*...ein so befremdlich eigentümlicher Blick ins Hellenische vergönnt*”. Na to dodaje Wilamowitz da se takav “*Blick*” ne stječe trudom i marom učenjačkoga rada i primjenom historijske metode. I zaista Nietzsche izričito iznosi da se učenjaštvo klasične filologije “u nabujaloj oholosti hranilo samo sjenama i izvanjskim stvarima”⁷. Posvuda u kritici Wilamowitz kudi Nietzscheov pristup problemu kao pristup gatara, proroka, vidjelaca, tvrdeći da se radi kao o kakvom proricanju iz kristalne kugle u maniri svećenika i svećenica drevnih grčkih bogova i da svako proturječenje sa znanstvenog,

⁶Svi tekstovi se mogu naći u lako dostupnom izdanju K. GRÜNDER (Hg.), *Der Streit um Nietzsches Geburt der Tragödie*, Hildesheim-Zürich-New York, 1989.

⁷J. H. GROTH, Wilamowitz-Möllendorf on Nietzsche's Birth of Tragedy, *Journal of the History of Ideas*, Vol. 11, No. 2 (Apr., 1950), str. 182.

učnjačkog, uobičajenog stajališta drži herezom. Zaogrnuvši se kreplekom ironijom nadalje kazuje: “Znadem da ću pasti plijenom dionizijske kletve. Rado ću zaslužiti *Schimpfwort*, sokratovski čovjek. Drage ću volje prihvatiti nadimak – zdrav čovjek : ὑγιαίνειν μὲν ἄριστον ἀνδρὶ θνατῶ⁸, najvrjednije je smrtnome čovjeku zdravlje”.

Ako je Nietzsche u pravu kada osuđuje klasične filologe iz ranijih vremena da nisu uspjeli shvatiti Grke, onda su oni prema Wilamowitzu u izvrsnome društvu: Shakespeare, Goethe, Schiller, Aristotel i Lessing moraju također zapasti pod osudu jer nitko od njih nije imao Nietzscheovo shvaćanje i uvid. Štoviše, nakon Euripida sve drame nisu ništa više nego li *dramatizirani ep*, bez prirodnoga izvorišta u glazbi i estetskome fenomenu.

Spominjući Nietzscheovu “dijatribu” protiv O. Jahna u figuri govora poznatoj kao pretericija⁹, Wilamowitz uzima ozbiljniji ton i budući da Nietzsche istupa kao klasični filolog koji se diči da je postigao neka nova otkrića na području početaka grčke tragedije, on želi ispitati pojedinačne slučajeve takvih otkrića.

Optužuje Nietzschea da je započeo s *πρῶτον ψεῦδος*¹⁰ : Richard Wagner ga je navodno “uvjerio” u istinitost vlastitih fundamentalnih koncepata. I doista Nietzsche na jednom mjestu priznaje da je preko Wagnera došao do koncepata apolonskoga sna i dionizijske opijenosti. Odatle je lako zamisliti da je Nietzsche gledao u grčkome životu, misli i umjetnosti ono što je u njemu i tražio i za to pronašao potvrdu (naime, Schopenhauerovu ideju o prvenstvu glazbe nad ostalim umjetničkim izražajima). S druge strane, budući da niti jedan “zaljubljeni istraživač antike” nije nikada pronašao ništa slično, svi oni ostaju pod osudom. “Među one koji su najmarljivije težili učenju o Grcima i Grčkoj, i spram onih koji ne razumiju antiku, Nietzsche ubraja osim Goethea i Schillera, samo Johanna Joachima Winckelmanna.” Wilamowitz potpuno niječe takvu mogućnost i tvrdi da Nietzsche Winckelmanna zasigurno uopće nije imao prigode čitati. Prvi je razlog taj da je čitava Winckelmannova koncepcija dijametralno suprotstavljena Nietzscheovoj, sljedeći da je Winckelmann inzistirao na istraživanju i koncipiranju čak i kiparskih djela u njihovom povijesnom kontekstu i, krajnje, da netko tko se ozbiljno posvetio izučavanju Winckelmannova djela zasigurno ne bi mogao napisati toliko povijesnih omaški i netočnosti¹¹.

⁸Atenej, *Deipnosophistae* (Filozofi na gozbi), XV, 50.

⁹“Ne želim se okaljati raspravom o dijatribi protiv O. Jahna : blato bačeno na Sunce samo od sebe pada na onoga koji ga baca.” u K. GRÜNDER (Hg.), *Der Streit um Nietzsches Geburt der Tragödie*, Hildesheim-Zürich-New York, 1989, str. 30

¹⁰“Prva pogrešna postavka”, Aristotle, *Pr. Anal.*, II, 18, 66a16.

¹¹K. GRÜNDER (Hg.), *Der Streit um Nietzsches Geburt der Tragödie*, Hildesheim-Zürich-New York, 1989, str. 32.

Wilamowitz nastavlja izlažući Nietzscheovu teoriju dionizijske opijenosti i apolonskoga sna. Prema njemu one su u suprotnosti, ali ujedno i “potiču, izazivaju jedno drugo na uvijek snažnije, čvršće kreacije” sve dok se nisu ujedinile napokon u tragediji. Potom su se pojavili Sokrat i Euripid i uništili tragediju, a Dioniz je bio primoran pobjeći i potražiti utočište u tajnim kultovima. Nietzsche ga je svojim “osebujnim uvidom”, kaže Wilamowitz, izbavio iz toga progonstva.

Nietzsche je smatrao i nazivao Apolona “snovitim bogom, bogom iz sna”. Riječ Apolon interpretirao je kao “privid”, “onaj koji se pričinja” (*Schein*). Apolon je *principium individuationis* koji je kreirao ostale grčke bogove, a iz toga slijedi da su homerski bogovi zapravo “deifikacija svega što jest” (*alles Vorhandenen Vergöttlichung*), stvorenja iz sna, “zrcalne refleksije lijepih stvari i iluzije” (*Schönheitsspiegelungen und Illusionen*). Nietzsche preokreće mišljenje običnih ljudi naglavačke i tvrdi da su snovi Grka sadržavali više realnoga i logičnoga nego li budne misli na javi u drugih naroda i da su otkrivali višu istinu nego slabašna jasnoća stvarnosti na danjoj svjetlosti. Wilamowitz je o tome zapisao sljedeću ironičnu misao i objašnjenje: “Sva je prilika da je iz turobne teorije schopenhauerovskoga poimanja (sc. o prvenstvu glazbe) izraslo zlatno stablo helenskih bogova.” Nietzsche ne može, kao ni većina recentnih filozofa, shvatiti ono što je Aristotel jednostavno objasnio¹². Bogovi su rođeni iz τὰ μετέωρα, iz stvari visoko s onu stranu neba, iz nebesnina, astronomskih fenomena te iz τὰ περὶ τῆς ψυχῆς συμβαίνοντα, iz događaja koji se događaju s obzirom na dušu, psihu, iz zbivanja koja se odvijaju pred ljudskom dušom i to još u doba kada se helenski narodi nisu odvojili od srodnih naroda. Tada Apolon nije uživao niti zametke religijske moći i štovanja koje je zadobio od 8. stoljeća nadalje.

Ako je Nietzsche uopće poznao Homera¹³, pita se Wilamowitz, “kako je mogao pripisati homerskome svijetu koji je plamtio mladim duhom jasnoće, radosnim i obilatim životnim zadovoljstvom koji svojom mladošću i prirodnošću okrjepljuje svako nepokvareno srce – kako je Nietzsche mogao pripisati takvom mladenačkom životu koji je sanjao san života na najljepši način – kako mu je mogao pripisati pesimističku sentimentalnost, staračku čežnju za ništavilom i svjesno samozavaravanje?”

Nadalje izlaže Nietzscheove tzv. “dokaze” koje je on izvukao za svoju teoriju da se Grci nisu samo patili u “tuzi i boli” nego dapače požudno *uživali* u svojoj

¹²Sext. Empir. adv. dogm. III 20

¹³Ovo bi se u šali moglo nazvati *argumentum maioris eruditionis*, jer se zapravo radi o tome da je Wilamowitz sebe smatrao većim stručnjakom u homerologiji. Nietzsche je naprotiv napisao zaista vrijedan i minuciozan članak *Certamen Homeri et Hesiodis*, v. F. NIETZSCHE, F., *Philologica*, Gedrucktes und Ungedrucktes aus den Jahren 1866-1877, (Hrsg. E. HOLZER), *Nietzsche's Werke*, Band XVII, Band I, Leipzig, 1910 ili F. NIETZSCHE, Friedrich Nietzsche Gesammelte Werke, Musarionausgabe, Zweiter Band, Kleinere Schriften 1869 – 1874, München, 1920.

patnji. Znameniti odgovor Silena kralju Midi kojega je Nietzsche datirao u predhomersko razdoblje i koji je bio jedan od glavnih dokaza, Wilamowitz je datirao poslije Homera¹⁴.

Nadalje tvrdi da Nietzsche nije poznavao Homera osim po djelu *Natjecanje Homera i Hesioda* u kojemu je Homer prikazan kao "slijepi prosjak." Prema Nietzscheovom prikazu lako bi se dalo zaključiti da su Grci u doba Homera bili tragični sentimentalisti. U tome se dijelu spisa Wilamowitza zanio u ljutnji i zapisao : "Kakva ste vi sramota, Herr Nietzsche, za našu majku Pfortu!" i opominje ga da je imao priliku doći do bolje spoznaje i saznanja u višim razredima zajedničke im gimnazije Pforte. Radi se naime o Nietzscheovom grubom poistovjećivanju dalekih historijskih fenomena, poput navodne etruščanske melankolije¹⁵ i tragičnosti Sofoklova Edipa o kojemu su imali obavezu učiti i čitati iz Scheidewinova uvoda u *Oedipus Rex*. Nietzsche bi mogao, kaže ironično, odgovoriti da nije bitno sto se prevario u nekoliko stoljeća, jer su brojevi tek banalna matematička pitanja. Davno je prestala vrijediti, nažalost i na našoj Pforti, ona Platonova μηδεὶς ἀγεωμέτρητος ἐνθάδ' εἰσὶτω (neka ne ulazi tko ne zna matematiku), ali se barem valjalo zadržati na ἐνθὲνδ' ἐξίτω (neka ne izađe).

Spomenuvši još mnoge Nietzscheove filološke "pogrješke" i povijesno netočne tvrdnje o Eshilu, Euripidu i Sokratu, Wilamowitz zaključuje na kraju polemičkoga spisa da je dokazao tešku optužbu da je Nietzsche bio neznalica u pitanjima Grkâ i njihova duha. Ako mu Nietzsche pak odgovori da nije uopće bio zainteresiran za povijest i kritiku te da mu je jedina nakana bila napisati apolonsko-dionizijsko umjetničko djelo, svojevrsni metafizički medikament - ili pak da se njegove tvrdnje ne odnose na svakodnevnu stvarnost nego na "viši realizam" svijeta snova – tada će povući svoj polemički spis, jer u tom slučaju filološka metoda njegove polemike ne može naškoditi Nietzscheovom spisu. Međutim, nastavlja Wilamowitz, imat ću jednu molbu. Neka se Herr Nietzsche drži svoje riječi, neka u ruku zgrabi tirsos, neka otputuje od Indije u Grčku, samo neka siđe sa svoje katedre (profesora klasične filologije) na kojoj je pozvan poučavati *Wissenschaft* na znanstvenjački način, neka okupi tigrove i pantere pod svojim koljenima, a ne njemačku mladež.

¹⁴Radi se o znamenitoj pripovijesti iz Herodota u kojoj kralj Mida, nakon dugogodišnje potjere za Silenom, Dionizovim suputnikom i drugom, napokon uspije uhvatiti Silena, poznatoga sa svoje mudrosti, te ga upita koje je najveće dobro za čovjeka. Silen odbija dati odgovor, ali na Midino inzistiranje nevoljko progovara : "Ah, prokleti i prolazni rode ! Zasto želis znati ono što bi bilo bolje da ne znaš ? Najbolje sto se čovjeku može dogoditi jest da ga nije, da ga ne bude i da se uopće nije rodio. Druga najbolja stvar za tebe je da umreš sto prije !"

¹⁵Wilamowitz s pravom upućuje na odlomak iz Ateneja koji govori o Etruščanima, v. Atenej, Filozofi na gozbi, XII, 517.

Ubrzo je reagirao R. Wagner svojom okružnicom. U njemu je izneseno sve što se moglo s pravom iznijeti sa stajališta velikog “učitelja”. *Rođenje tragedije* je bio “proplamsaj genija” i nema nikakvih potreba za opravdavanjem pred prozaičnošću i niskosti učenjaštva. Ipak, svi koji se pouzdaju u intuiciju i mistički *Wesensschau* žele odati počast učenju i znanosti pa tako redovito pronadu sveučilišnog profesora koji će se pognuti i prihvatiti breme dokazivanja da je genij zapravo bio u pravu. U Nietzscheovu slučaju bio je to Erwin Rohde, klasični filolog i autor poznate knjige o grčkoj duši, *Psyche*. Pripadao je Wagnerovu kružoku članovi kojega su se odnosili jedni prema drugima posve djetinjasto i glupo. Wilamowitz je to nazvao “uzajamnim okađivanjem sve do narkotičke ukočenosti” (*gegenseitige Beräucherung bis zur narkotischen Betäubung*)¹⁶. Rohde je naslovio pamflet na Wagnera i odao poštovanje velikom učitelju¹⁷.

Wilamowitz pak u svome odgovoru na ova dva spisa iznosi da je kod Rohdea detektirao stanovit osjećaj da mu je poprilično teško braniti Nietzschea, a da njemu pripisuje stajališta koja ne zastupa i onda često nastavlja s obaranjem takvih stajališta. Rohde prigovara Wilamowitzu zbog nijekanja srodstva sna s djelovanjem epskog pjesnika i kipara te iznosi neke zorne primjere povezanosti dvaju fenomena, a sam Wilamowitz u odgovoru na Rohdeovu obranu nadodaje nekoliko svjedočanstava koja potvrđuju pretpostavku¹⁸. Zaista, Rohdeu pripada zasluga što je popratio dokazima generativnu povezanost sna i umjetnosti, pa Wilamowitz suzdržano završava paragraf kazujući da takva polemika prisili čovjeka da se pokaje što Rohde nije rekao protiv čega je zapravo usmjerena njegova kritika. Zaključak uz vehementni duh s kojim je Wilamowitz postupao u raspravama s wagnerijancima razotkriva i njegovo uvjerenje po kojem su nitzscheanska i wagnerijanska misao prijetnja i opasnost za čitavu njemačku intelektualnu klimu. Izjavljuje da mu se smučilo od svih ovih prepirki i da ga ne zanima ispravljanje pojedinih filoloških pogriješaka svojega oponenta. “Ne,” kaže, “među nama zjapi ambis koji se nikada neće moći premostiti. Za mene je najviša ideja život uređen prema zakonu (*gesetzmässige*) razumnoga razvitka svijeta. Pun zahvalnosti pogledavam prema velikim umovima koji su korak po korak svijetu “otkidali” (*entreissen*) dijelove njegovih tajni. Kod njega, međutim, vidim nijekanje razvoja kojeg su ostvarili vjekovi. Otkrića filozofije i otkrivenja religije ugušena su u nakani da isprani i blijedi (*verwaschener*) pesimizam pomili svoje slatko-gorko lice u vlastitoj ostavljenosti i opustošenju,

¹⁶K. GRÜNDER (Hg.), *Der Streit um Nietzsches Geburt der Tragödie*, Hildesheim-Zürich-New York, 1989, str. 117.

¹⁷Valja zamjetiti da je E. Rohde posvetio 46 stranica obrani Nietzsche i iznio mnoge potvrde u smjeru osnaženja Nietzscheovih postavki i intuicija.

¹⁸K. GRÜNDER (Hg.), *Der Streit um Nietzsches Geburt der Tragödie*, Hildesheim-Zürich-New York, 1989, str. 70 ssq.

a slike bogova kojima su poezija i umjetnost nastanile naša nebesa razmrmljene su u odlomke da bi se idol (*Götzenbild*), R. Wagner, mogao štovati nasred tih ruševina. Kod njega se čitava građevina, podignuta neizrecivom marljivošću i briljantnom genijalnošću, do temelja uništava da bi opijeni sanjar mogao upraviti neobično prodoran uvid u dionizijske ambise : Takvo što jednostavno nisam mogao podnijeti.¹⁹”

::“NIETZSCHEOV” ODGOVOR

Potrebno je prije svega razjasniti stanje grecistike u Nietzscheovo doba s obzirom na temeljno pitanje njegova djela, naime, pitanja postanja grčke tragedije, njezinoga korijena. Nietzsche je za potrebe predavanja u ljetnome semestru 1870. pripremio predavanja pod naslovom “*Die antike und die neuere Tragödie in Ansehung ihres Ursprungs*”, krajem ožujka 1871. je najavio svojemu prijatelju E. Rohdeu da priprema knjigu naslova “*Ursprung und Ziel der Tragödie*” (Izvorište i svrha tragedije). Glavni antički tekst, na kojemu se temelje sve rekonstrukcije postanja grčke tragedije do Nietzscheova doba (kao i danas), Aristotelov je spis *Περὶ ποιητικῆς* (O pjesničkome umijeću) u kojemu Aristotel iznosi vlastitu hipotezu o nastanku tragedije (*Aristoteles poet.* 1449a9 ff.). Iz njegove hipoteze proizlaze sljedeća saznanja koja su u Nietzscheovo doba bila opće prihvaćena.

1. Tragedija se *postupno* razvila iz sjemena u savršenu formu (činjenica da takvo objašnjenje odgovara entelehijskome principu Aristotelove fizike i metafizike ne osporava vjerojatnost ovakvome stanju stvari).
2. Sjeme i korijen tragedije bili su *improvizirani prikazi* (Aristotel kaže ἀπ’ ἀρχῆς αὐτοσχεδιαστικῆς).
3. U procesu sazrijevanja vrste glavno je obilježje *smanjivanje kora*. Na početku vrste postojalo je *prvenstvo djelovanja kora*. Kor je plesao i pjevao.
4. Prvotna improvizirana korska pjesma bio je *ditiramb*. Ditiramb je bio posebna vrsta pjesme koja se usko vezivala uz *Dionizov kult*.
5. Tragedija na početku bila *nećudoredna* (Aristotel kaže da je postala respektabilna tek nakon dugog vremena, ἀπεσεμνύθη). Bavila se “manjim pričama” i koristila jezik koji izaziva *smijeh*.
6. Prethodna točka proizlazi iz prvotnog postava obilježenog *satirima i plesom*.
7. Još uvijek nisu postojale *govorne partije* u tragediji, tj. nije bilo monologa ni dijaloga.

¹⁹K. GRÜNDER (Hg.), str. 134-135. Ne treba posebno isticati da se Nietzscheova i Wilamowitzeva ideja genija ni u čemu ne preklapa.

Uzevši sve točke zajedno tragedija je prvotno bila satirski i šaljivi mimetički prikaz kraćih pripovijesti sa zborom koji pjeva i pleše. Početak zbornoga ditiramba aktivira jedan ili više “začinjalaca”. Na početku izvedbe događala se neka vrsta masovne hipnoze koja je dovodila pripadnike kulta do samozaborava i do svojevoljnog izazvanog istupanja iz normalne individualne egzistencije, ekstaza (ἔκστασις). Sredstva za postizanje takvoga stanja bila su sve vrste opijata, a najvažnije mjesto svakako je pripadalo glazbi i njenim obilježjima – ritmu, zvuku, glasnoći, ponavljanju motiva i međusobnim poticanjem i nadglasavanjem začinjalaca i zbora.

Ovo je u suštini *status quaestionis* s obzirom na pitanje o nastanku grčke tragedije prije Nietzscheova djela. Takvo se stanje istraživanja daje potvrditi iz mnogobrojne literature o grčkoj tragediji iz toga razdoblja, a Barbara von Reibnitz je u svojem komentaru ‘*Rođenju tragedije*’ u dodatku dala dva znakovita primjera. Pokazala je, naime, da je Nietzsche 1870. i 1871. dva puta posuđivao iz Sveučilišne knjižnice u Baselu knjigu Karla Otfrieda Müllera “*Geschichte der griechischen Literatur*” (2. izd. Breslau 1857.) i djelo Yorcka von Wartenburga “*Die Katharsis des Aristoteles und der Oedipus Coloneus des Sophokles*” (Berlin 1866). U Müllerovu je djelu osobito važno poglavlje 21. naslovljeno “*Ürsprünge der dramatischen Poesie*” (2. sv. 22-40) u kojemu se potanko izlaze postanje tragedije. Mnogobrojni detalji prikazani su u zaokruženom prikazu njenoga nastanka. Velika većina pojedinosti i dan danas zadržava svoju vrijednost, a Dionizov kult se bez sumnje smatra rasadiljem tragedije. Naglašava se značenje satirske odjeće “i oblačenje jareće ili srneće kože oko bedara, stavljanje krinke (maske) s velikim listovima od svakojakog bilja kao zamjena za bradu i nošenje raznolikih krinki (maski)”. Izvorno obilježje tragedije u obliku ditiramba bio je “zahtjev da se izađe iz sebe, da se postane stran samome sebi” i s time u vezi prvenstvo i “presudna uloga zbornske pjesme i plesa” (op. cit. str. 28 sqq.). Sva ova saznanja tvore onodobni *communis opinio*. Nietzsche ni u čemu nije osporio niti promijenio interpretaciju ovih pojedinačnih saznanja. Njegov prvijenac, prema tome, ne predstavlja ni revoluciju ni nekakvu osobitu novinu²⁰.

Ovo se također odnosi na osobito isticani element glazbe u Nietzscheovoj teoriji. Tvrdilo se da je Nietzsche (osobito Wilamowitz) projicirao svoje vla-

²⁰U novijem grecističkom istraživanju grčke tragedije na Nietzscheovo djelo, v. B. VON REIBNITZ, *Ein Kommentar zu Friedrich Nietzsche “Die Geburt der Tragödie aus dem Geiste der Musik”*, Weimar, 1992, str. 183; G. F. ELSE, *The Origin and Early Form of Greek Tragedy*, Cambridge, 1965, str. 10; J. LATACZ, *Fruchtbares Ärgernis: Nietzsches “Geburt der Tragödie” und die gräzistische Tragödienforschung*, Basel, 1998, str. 38. Odatle vjerojatno objašnjenje za dugotrajno ignoriranje Nietzscheove teorije o postanju tragedije u stručnim krugovima. Sami stručni dio knjige ne donosi ništa novoga, a djelu knjige, koji predstavlja novinu i svježiji pogled na stvari, se ne može udijeliti značaj stručnosti.

stito rano oduševljenje glazbom (kojemu je još na Pforti posvećivao većinu slobodnoga vremena) i poslije oduševljenje Wagnerovom glazbom i ličnošću i ugradio u temelje teorije o postanju grčke tragedije. *Prima facie* ovakvo objašnjenje može imati vrijednosti, ali samo dok se ne dozna stanje struke prije Nietzscheova djela. U prvoj polovici 19. stoljeća grecistika se toliko intenzivno bavi pitanjima grčke metrike, ritmike i glazbe da niti jedan grecist, iole glazbeno nadaren, nije mogao zanemariti tadašnje najnovije prinose disciplini. Osobito se ističu raznoliki spisi Augusta Rossbacha i Rudolfa Westphala²¹ u kojima se naglašavalo temeljno značenje glazbe (ritmika, orhestika i muzika) u razvoju grčke lirike i time velikoga dijela kasnije grčke drame. Glavna ideja Westphalova rada koju je u raznolikim spisima promicao bila je “da su pjesnik i glazbenik bili jedna osoba²²”. Ona je dalje protkala sve onodobne prikaze rane povijesti grčke književnosti i još je djelovala na početku 20. stoljeća kada Wilhelm Christ u svojoj “*Geschichte der griechischen Literatur*” (4. izd. 1904.) obradbu grčke lirike započinje riječima : “Nastanak lirike kod Grka je u mnogo većem stupnju povezan s poviješću glazbe nego kod nas²³. Jednako je posvema samorazumljivo za onodobno stanje struke da je Karl O. Müller u svojoj “*Geschichte der griechischen Literatur*” (kojom se Nietzsche obilato služio) nakon obrade epa, elegije i jamba i prije prijelaza na glazbenu poeziju (meliku) umetnuo obilno poglavlje o vremenu nastanka grčke glazbe (str. 265-294). S vremenom su takvi prikazi razvoja grčke književnosti izostavljali prikaz razvoja grčke glazbe tako da su kasnije generacije grecista mogle smatrati Nietzscheovom osobitošću ono što je uistinu (i s razlogom) bilo opće znanje njegovoga vremena. Da je na početku tragedije stajala glazba, nije bilo uvjerenje samo grecističke struke, nego i obrazovane javnosti (kojoj pripada onodobni glazbeni ceh i naravno Richard Wagner). Stručnjak u grecistici nije trebao Wagnera da dospije do takvoga uvjerenja. Međutim, do Nietzscheovog djela spoznaja o prvenstvu glazbe u nastanku grčke tragedije još nije bila monografski obradjena. Protezala se usput poput duge crvene vrpce kroz pojedina poglavlja u raznolikim prikazima povijesti grčke književnosti, pojavljivala bi se tu i tamo, ali nikada nije tematski obrađena. Nietzscheova nakana bila je jasno izraziti i uspostaviti okvir nastanka grčke tragedije, a snažna verbalizacija teme nalazi se u samome naslovu spisa : *Rođenje tragedije iz duha glazbe*.

²¹V. osobito A. ROSSBACH – R. WESTPHAL, *Metrik der Griechen im Vereine mit den übrigen musischen Künsten*, Leipzig, 1867/1868². Nietzsche je posjedovao glavna Westphalova djela, a sam je predavao ritmiku i metriku na Sveučilištu u Baselu 1870., v. B. VON REIBNITZ, op. cit., str. 358.

²²R. WESTPHAL, *Die Fragmente und die Lehrsätze der griechischen Rhythmiker*, Leipzig, 1861, str. 4.

²³W. CHRIST, *Geschichte der griechischen Literatur bis auf die Zeit Justinians* (Handbuch der klassischen Altertumswissenschaft, Band 7), München, 1904³, str. 116.

Naslov ima gotovo elektrificirajuće djelovanje. Nietzsche je u svojim ranijim djelima temu naslovljavao prema kanonima struke pretežito riječju *Ursprung* sve do početka 1871. U veljači 1871. pročitao je još jednom Wartenburgovu knjigu o katarzi²⁴. Na 22. stranici pod 2. bilješkom možemo pročitati: "Način kako je nastala grčka tragedija rezultat je prirodnoga procesa. Kontinuitet njenoga rasta ne podliježe refleksiji. Nalik je *Ateni koja neposredno izronila iz Zeusove glave* u savršenstvu oblika kojeg joj je zadao Eshil²⁵". Wartenburgova poredba je ništa drugo nego li verbalizacija stare slikovite jezične formule *rođenje Atene iz glave Zeusa (Geburt der Athene aus dem Haupte des Zeus)*²⁶. Ne treba se čuditi ako je Nietzsche usvojio krajnji naslov knjige 1871. pod utjecajem čitanja mita o iznenadnom rađanju boginje iz Zeusova duha. Promjena od trezvene znanstvene dikcije u mitske, vitalističke jezične geste, koje obilježavaju čitavu knjigu, ne treba se razumjeti isključivo u referenciji na sadržaj knjige nego prije svega autoreferencijalno. Ne želi se istaknuti samo povijesni događaj rađanja grčke tragedije nego i neposredno, aktualno, istinsko razumijevanje toga ponovnoga rođenja koje se izlaže i ostvaruje u Nietzscheovu djelu. *Rođenje tragedije iz duha glazbe* nije strpljivo i dugotrajno istraživanje nego iznenadno oslobođenje kako se jasno vidi na naljepnici korica knjige do koje je Nietzscheu bilo izuzetno stalo. Naljepnica prikazuje Prometeja oslobođen iz lanaca i predstavlja slikovni simbol koji se želi formulacijski izraziti naslovom knjige²⁷.

Jedno je od glavnih predloženih rješenja za objašnjenje rođenja grčke tragedije veličanstvena i sugestivna slika koja je u kolektivnom sjećanju ponajviše povezana s Nietzscheovom misaonom ostavštinom. Radi se o povezivanju temeljnih principa ljudskoga duha, dionizijskoga i apolonskoga. Korelacija ovih dvaju principa nije ni izbliza Nietzscheovo iznašanje i uživa dugu povijest spominjanja prije Nietzschea²⁸. Međutim, B. von Reibnitz je jednako uvjerljivo ustvrdila da potpuno generaliziranje ovoga pojmovnoga para i njegovo korištenje kao obrasca za objašnjavanje pitanja religije, umjetnosti i kulturne povijesti u potpunosti pripadaju Nietzscheu. U prvoj rečenici djela Nietzsche tako kazuje da "je razvoj (*Fortentwicklung*) umjetnosti ovisan o dvostrukosti

²⁴B. VON REIBNITZ, *Ein Kommentar zu Friedrich Nietzsche "Die Geburt der Tragödie aus dem Geiste der Musik"*, Weimar, 1992, str. 360.

²⁵Y. VON WARTENBURG, *Die Katharsis des Aristoteles und der Oedipus Coloneus des Sophokles*, Berlin 1866, str. 22, bilj. 2.

²⁶Ista je slika (vjerojatno ne bez utjecaja na Nietzschea) upotrebljena na drugoj stranici Müllerove, *Geschichte der griechischen Literatur*, Breslau, 1857, gdje se govori o iznenadnoj pojavi Homera i Hesioda u povijesti grčke književnosti iz tradicije predhomerskoga usmenog pjesništva).

²⁷B. VON REIBNITZ, *Ein Kommentar zu Friedrich Nietzsche "Die Geburt der Tragödie aus dem Geiste der Musik"*, Weimar, 1992, str. 273 sqq.

²⁸Ibidem, str. 61-64.

apolinskoga i dionizijskoga”, a daljnja usporedba s dvostrukošću ljudskoga spola ukazuje da se pod *razvojem* misli na mogućnost *kontinuiteta i egzistencije* same umjetnosti. Usporedba za Nietzschea ne podliježe zahtjevu dokazivanja. Neposredno je razvidno da muškarac i žena kao dvostruko jedinstvo garantiraju opstojnost ljudskome rodu. Budući da on postavlja dionizijsko i apolonsko na istu ravan s muškim i ženskim spolom, odriče automatski svaku potrebu za dokazivanjem i obrazlaganjem i lakonski upućuje na “neposrednu sigurnost uvida”, na životni doživljaj. Važno je držati na umu da se u *Rodenju tragedije* ne radi o greccistici niti uopće o filologiji (sjetim se Nietzscheova pisma izdavaču Engelmannu gdje kaže : “...time sto se *privremeno* odričem *filološke* obradbe problema”) nego prvenstveno o “estetskoj znanosti” (*von der ästhetischen Wissenschaft*). Nietzsche je izrekao neumoljiv izazov da se, za razliku od dotadašnjih rješenja, grčka tragedija (i grčka kultura) definira prema nadređenoj *općoj* normi estetskih zakonitosti i da takova posluži kao *exemplum*. Slika s naljepnice omota knjige, *Oslobođeni Prometej*, u takvome okviru postaje mnogo jasnija, a Nietzscheova izjava iz 7. poglavlja da problem nastanka grčke tragedije “dosada ni jednom nije bio ozbiljno postavljen, kamoli riješen²⁹” gubi svoju prvotnu arogantnost³⁰.

Temeljne postavke i prinose Nietzscheova djela možemo, uz nezaobilazno komprimiranje i grubo pojednostavnjivanje, izložiti u sažetku:

U svakome vremenu je umjetnost proizvod sukoba apolonskoga i dionizijskoga, pomirenje među njih javlja se sporadično a rađa se iz čarobnog čina (*Wunderakt*)³¹ spajanja rijetkih umijeća. Takav je čarobni čin bila antička tragedija. Drugi takav čin (kako doznajemo iz 16. poglavlja) je “glazbena tragedija³²” R. Wagnera. Dionizijsko se javlja kao zastrašujuća jeza i ujedno

²⁹KSA I, 52.

³⁰E. Rohde je shvaćao na jednak način problem dosadašnjih obradaba nastanka tragedije. “Još se u starini bit čudesnoga tragičnoga osjećaja smatrala nečim tamnim i tajnovitim (kao što to pokazuje Platonov *Fileb*) i tko se stane uzalud zapitivati o sakrivenom umijeću ove umjetnosti koja svojim suprotnostima despotski tjera da se vrtimo u krug, taj će zasigurno prezreti onoga koji, nakon što nabroji tanjušna svjedočanstva koja nam je škrta sudbina namrla, smatra da je objasnio postanje ove tragične umjetnosti. Istinsko rješenje možemo očekivati jedino od onoga kojemu pođe od ruke uroniti sa suosjećanjem i sućuti u izvorne, potresne pokrete iz kojih je u određeno doba u Grčkoj po prvi put izronila ova neobjašnjiva umjetnost radovanja boli (*diese unerklärliche Kunst der Schmerzensfreude*). Budući da se mora iskreno priznati da dosadašnja filologija još nije napravila ozbiljan pokušaj, dobiva na važnosti Nietzscheovo djelo koje crpi iz Schopenhauerovih dubokih uvida u bit glazbe” (K. GRÜNDER (Hg.), *Der Streit um Nietzsches Geburt der Tragödie*, Hildesheim-Zürich-New York, 1989, str. 76, *Afterphilologie*). Rohde je vjerojatno precijenio Schopenhauerov utjecaj na Nietzschea, jer je Nietzsche otkrio Schopenhauera u isto vrijeme kada i interes za grčku glazbu. Formulacija u kojoj Nietzsche kazuje da problem nastanka “dosada nije ozbiljno postavljen” može djelovati provokativno. Djelovala je provokativno ali nažalost u negativnom smislu, ne u pozitivnom smislu *izazova* da se zajedno s Nietzscheom objektivno promisle temeljne postavke istraživanja o postanju tragedije.

³¹KSA, I, 25.

³²KSA, I, 138.

blažena začaranost koja nastupa dokidanjem razuma i erupcijom iracionalnoga, uspinje se iz najdubljih ljudskih temelja kao *egzistencijalna životna snaga* (*existentiell Vitale*), kao što se to javilo u orgijastičkom kultu Dioniza kod Grka, a ponajviše se javlja u “neslikovnoj umjetnosti glazbe³³”. Apolonsko naprotiv predstavlja lijep privid nutarnjeg svijeta fantazije, rađa se iz čovjekova poriva da zaodjene i sakrije ono teško i jezovito u životu, iz poriva koji se utjelovio stvaranjem svijeta olimpijskih bogova i afirmirajuće umjetnosti. Apolonsko se izražava, budući da odgovara biti grčkoga boga sna, svijetla i istine, Apolona, prije svega u likovnim umjetnostima u najširem smislu, u slikama, oblicima i strukturama. Čudo antičke tragedije postavlja opijeni dionizijski temelj svijeta, koji se u zboru satira prvi puta javio u umjetničkom djelu - izvođenjem tragičke slikovno-kreativne igre, ali ga razjašnjujuće snage apolonskoga u potpunosti “dokidaju”. U razvijenom, savršenom obliku grčke tragedije dionizijsko nastavlja život u koru, apolinijsko u govornim partijama³⁴. I dok je tako nastala i usavršena umjetnost, crpila životnu snagu iz *mita* npr. kod Eshila i Sofokla, čiji su tragički junaci poput Prometeja i Edipa “samo maske izvornoga junaka Dioniza³⁵”, dotle je tragedija, kao nadraščanje metafizičke jeze kroz umjetnost, bila jedina, duboko potresna i uznosita utjeha čovječanstvu. Kada se javio Euripid, koji se pod utjecajem Sokrata i njegova učenja okrenuo od jedinog tragičkoga junaka Dioniza, i počeo prikazivati ne-mitske osobe iz vlastitoga vremena, “građansku osrednjost³⁶”, tad je tragedija počela odumirati. Euripid je protjerao Dioniza – “ali gle, Apolon ne može živjeti bez Dioniza³⁷!” - Euripid je protjerao zbor i s njime glazbu iz tragedije (ono što je Euripid smatrao glazbom, tj. novi ditiramb, to nije elementarna sila (*Urgewalt*) kakva je bila stara glazba, nego bljedunjava zvonjava), s njome je protjerao opijenost i na koncu snovitost (*Traum*). Nadoknadio ju je dijalektičkim intelektualizmom, površnim optimizmom intelektualnog pokreta “znanje-je-moć”, rasprama i žudnjom za znanjem. Međutim, time je vitalna srž tragedije uništena - oduzet joj je duh glazbe - nestankom glazbe nestala je tragedija.

Ovdje se Nietzsche nadovezuje na vlastito doba i iskustvo. Čitav tekst se nadalje odnosi na nečuveni događaj ponovnog rođenja glazbene tragedije, za koju se vjerovalo da je zauvijek pokopana, u djelu R. Wagnera i slavi ponovno rođenje (u 19. st. počele su se sakupljati mitološke narodne pripovijetke i izučavati narodne baštine nordijskih naroda - braća Grimm, Edda, Nibe-

³³*KSA*, I, 25.

³⁴*KSA*, I, 63 sqq.

³⁵*KSA*, I, 71.

³⁶*KSA*, I, 77.

³⁷*KSA*, I, 40.

lunglied, Goti, litvanske mitološke priče). Na temelju tih istraživanja raste osjećaj nacionalne kulturne i religijske renesanse njemačkoga mita³⁸. Odavno se zna i priznaje, a prije svega je to učinio grecist Wolfgang Schadewaldt u Lohengrin-Programmheftu festivala u Bayreuthu iz 1962. i u Meistersinger-Programmheftu iz 1963. koliko je na Nietzsche u drugom djelu *Rođenja tragedije* utjecao Wagnerova koncepcija Grčke (koja je bila izuzetno duboka, sveobuhvatna i profesionalna)³⁹. Wagner je bio *Hofkapellmeister* u Dresdenu, kada Eshilova Orestija izvršila na nj ključan utjecaj, kako sam kaže, “nečuvenom snagom”. Njegovi glazbeno-teorijski spisi su prema Schadewaldtovoju formulaciji “jednoznačno pred-formirali Nietzscheovu misao o rođenju grčke tragedije iz duha glazbe⁴⁰”. Nietzsche je zasigurno znao da je Wagnerova tetralogija (Rheingold, Walküre, Siegfried i Götterdämmerung) napravljena prema Droysenovoj rekonstrukciji Eshilove tetralogije iz koje nam se sačuvao samo Prometej⁴¹. Misaoni i estetički svijet Nietzschea i Wagnera čini veoma usko povezano – mora se istaknuti – grecistički obaviješteno i obrazovano jedinstvo da bi bilo nerazumno otpisati drugi dio Nietzscheove knjige kao galantno i dodvaralačko klanjanje pred velikim učiteljem. Tako se, nažalost, prečesto postupalo nakon izdavanja *Rođenja tragedija* – ne na čast grecistici i struci.

::*NACHLEBEN* NIETZSCHEOVA DJELA

Wilamowitz je u svojim radovima pokazao takvu nadarenost u grecističkoj disciplini da je razumljivo zašto ga je struka priznala za njenoga glasnogovornika. Osobni animozitet je djelovao utoliko gore što je Wilamowitz do svoje smrti izgradio toliki ugled i autoritet da je su kolege samorazumljivo preuzimale njegovo stajalište i tako su Nietzscheove teze o postanku tragedije ostale bez odjeka dugo vremena. Wilamowitz je međutim u svojoj obradi pitanja postanka grčke tragedije, *Einleitung in die attischen Tragödie* (Berlin, 1899.) pokazao potpuni izostanak želje za filozofskim, estetskim i općenito teorijskim razumijevanjem problema, tako da su mnogi upravo u njemu vidjeli “okoštanje” filologije koje je Nietzsche napao i raskrinkao u *Rođenju tragedije*. Wilamowitz je očito vrlo malo razumio pitanje intimnog života tragedije. Njegova definicija tragedije ne sadrži ni filozofskoga poimanja niti Aristotelova učenja o katarzi što je on smatrao sentimentalističkim

³⁸KSA, pogl. 16.

³⁹W. SCHADEWALDT, *Hellas und Hesperien. Gesammelte Schriften zur Antike und zur neuen Literatur in zwei Bänden*, Zürich-Stuttgart, 1970², str. 341-405.

⁴⁰W. SCHADEWALDT, str. 356.

⁴¹W. SCHADEWALDT, str. 359 sqq.

naklapanjem, a nije bila prihvatljiva niti njegovim najodanijim prijateljima : “Atička tragedija je zaokruženi dio pripovijedaka o herojima, poetski obrađen u uzvišenom stilu za izvedbu zbora atičkih građana i dvoje ili troje glumaca. Sigurno je da se izvodila kao dio javnog bogoštovlja u okviru svetkovine boga Dioniza”. Koliko vrijedi ova pozitivistička “uputa za uporabu” u usporedbi s Nietzscheovim intuitivnim shvaćanjem duboke duhovne potrebe ? Nema ni govora o tragičnome.

Upravo se na ovoj nevjerojatnoj *ἀναισθησία*, nesposobnosti uživanja, najvećeg grecista onoga vremena nasuprot dinamičnoj životnoj srži grčke tragedije, temelji reakcija njegovih vlastitih učenika. U svesku koji je izišao 1985. *Wilamowitz nach 50 Jahren*, grecist Ernst Vogt prikazao je Nietzscheov utjecaj na generaciju Wilamowitzevih učenika od Wenera Jaegera do Karla Reinhardta. Ne spominje, međutim, Maxa Pohlenza o kojemu piše Joachim Latacz⁴². On je bio Wilamowitzev učenik iz vremena njegove profesure u Göttingenu, koji je 1930. u dva sveska objavio knjigu o grčkoj tragediji, *Griechische Tragödie*. Wilamowitz je još katedarski prisutan i budno bdije nad radovima svojih učenika. Premda u naslovu prvoga poglavlja daje jasnu anti-nietzscheovsku formulaciju (Die Geburt der Tragödie aus *attischem* Geiste) i odriče svoje pristajanje uz “schopenhauerovsku uronjenost” u glazbu (valjda iz pijeteta prema velikom učitelju), zapisuje: “Dagegen führt uns in das *Wesen* der Tragödie Nietzsches Hinweis auf den dionysischen Zug des Griechentums. Denn *wesenhaft, nicht zufällig* ist die Tragödie mit Dionysoskult und dionysischer Ekstase verbunden⁴³”. Ovom je rečenicom zanijukan temeljni Wilamowitzev stav, a Nietzsche je postavljen na mjesto koje zaslužuje. Nietzsche nije bio samo jedan od velikih ponovnih otkrivača ranoga grčkoga svijeta⁴⁴ (*einer der grossen Wiederentdecker des frühen Griechentums*), nego štoviše, kažimo s Karlom Reinhardtom, i veliki odgonetač (*Erschliesser*). Pokazao nam je gdje zaista trebamo tražiti izvorište grčke tragedije i kako nas filološka održivost argumenata katkada zatvara za jasne uvide u dubinu problema. Nietzscheovo je djelo zadržalo svu svoju vrijednost, a osobito se njegovoj smionosti trebaju učiti oni koji su ga bez milosti preko 140 godina zanemarivali – naime grecisti !

⁴²J. LATA CZ, *Fruchtbares Ärgernis: Nietzsches “Geburt der Tragödie” und die gräzistische Tragödienforschung*, Basel, 1998, str. 29

⁴³J. LATA CZ, str. 29.

⁴⁴V. PÖSCHL, Nietzsche und die klassische Philologie, u : H. FLASHAR - K. GRÜNDER - A. HORSTMANN (Hrsgg.) : *Philologie und Hermeneutik im 19. Jahrhundert. Zur Geschichte und Methodologie der Geisteswissenschaften*, Göttingen, 1979, str. 141-155.

::IZBOR IZ BIBLIOGRAFIJE

- H. CANCIK (1995): *Nietzsches Antike*, Weimar.
- W. CHRIST (1904): *Geschichte der griechischen Literatur bis auf die Zeit Justinians* (Handbuch der klassischen Altertumswissenschaft, Band 7), München.
- G. F. ELSE (1965): *The Origin and Early Form of Greek Tragedy*, Cambridge.
- H. FLASHAR, K. GRÜNDER, A. HORSTMANN (Hrsgg.) (1979): *Philologie und Hermeneutik im 19. Jahrhundert. Zur Geschichte und Methodologie der Geisteswissenschaften*, Göttingen, str. 141-155.
- J. H. GROTH (1950): "Wilamowitz-Möllendorf on Nietzsche's Birth of Tragedy." V: *Journal of the History of Ideas*, Vol. 11, No. 2, pp. 179-190.
- K. GRÜNDER (Hg.) (1989): *Der Streit um Nietzsches Geburt der Tragödie*, Hildesheim-Zürich-New York.
- KSA = F. NIETZSCHE (1980): *Sämtliche Werke*. Kritische Studienausgabe in 15 Bänden, hrsg. v. G. Colli und M. Montinari, München.
- KSB = F. NIETZSCHE (1986): *Sämtliche Briefe*. Kritische Studienausgabe in 15 Bänden, hrsg. v. G. Colli und M. Montinari, München.
- J. LATACZ (1998): *Fruchtbares Ärgernis: Nietzsches "Geburt der Tragödie" und die gräzistische Tragödienforschung*, Basel.
- H. LLOYD-JONES (1962): "Reinhardt on Greek Poetry, Tradition and Geist by Karl Reinhard." V: *The Classical Review*, New Series, Vol. 12, No. 3, pp. 243-245.
- G. MOST (1994): "Friedrich Nietzsche zwischen Philosophie und Philologie." V: *Ruperto Carola* 2, str. 12-17.
- K. O. MÜLLER (1857): *Geschichte der griechischen Literatur*, Breslau.
- G. MURRAY (1954): "Memories of Wilamowitz." V: *Antike und Abendland* 4, p. 14.
- F. NIETZSCHE (1910): "Philologica, Gedrucktes und Ungedrucktes aus den Jahren 1866-1877." (Hrsg. E. HOLZER). V: *Nietzsche's Werke*, Band XVII, Band I, Leipzig.
- F. NIETZSCHE (1912): "Philologica, Unveröffentlichtes zur Litteraturgeschichte, Rhetorik und Rhythmik." (Hrsg. O. CRUSIUS). V: *Nietzsche's Werke*, Band XVIII, Band II, Leipzig.
- F. NIETZSCHE (1913): "Philologica, Unveröffentlichtes zur antiken religion und Philosophie." (Hrsg. O. CRUSIUS – W. NESTLE). V: *Nietzsche's Werke*, Band XIX, Band III, Leipzig.
- F. NIETZSCHE (1920): *Friedrich Nietzsche Gesammelte Werke*, Musarionausgabe, Zweiter Band, Kleinere Schriften 1869 – 1874, München.
- B. VON REIBNITZ (1992): *Ein Kommentar zu Friedrich Nietzsche "Die Geburt der Tragödie aus dem Geiste der Musik"*, Weimar.
- K. REINHARDT (1989): *Verdächtnis der Antike*, Göttingen 1989.
- M. RIEDEL (1996): "Die Erfindung des Philologen. F. A. Wolf und F. Nietzsche." V: *Antike und Abendland* 42, str. 119-136.
- A. ROSSBACH – R. WESTPHAL (1867-68): *Metrik der Griechen im Vereine mit den übrigen musischen Künsten*, Leipzig.
- W. SCHADEWALDT (1970): *Hellas und Hesperien. Gesammelte Schriften zur Antike und zur neuen Literatur in zwei Bänden*, Zürich-Stuttgart.
- Y. VON WARTENBURG (1866): *Die Katharsis des Aristoteles und der Oedipus Coloneus des Sophokles*, Berlin.
- R. WESTPHAL (1861): *Die Fragmente und die Lehrsätze der griechischen Rhythmiker*, Leipzig.